

Adatok a Sár-hegy bögölyfaunájának ismeretéhez (Diptera: Tabanidae)

TÓTH Sándor

Zirc, Bakonyi Természettudományi Múzeum

ABSTRACT: (Data to the horse-fly fauna of Sár-hegy. /Diptera: Tabanidae/) - In this paper author reports data on the Tabanidae fauna of Sár-hegy (in the vicinity of Gyöngyös, Hungary) on the basis of his own collections. The reported 24 species are cca. the half of the Hungarian Tabanidae fauna. The *Silvius vituli* FABR., *Theriopestes gigas* HERBST. and *Heptatoma pellucens* FABR. are worthy of special mention out of the found species.

A gyöngyösi Mátra Múzeum szervezésében folyó "A Mátra és a Cserhát természeti képe" c. program keretében az 1970-es évek közepétől többé-kevésbé rendszeres dipterológiai gyűjtő-munkát végeztem a Mátra hegységben és peremvidékén. E gyűjtések, bár szerényebb mértékben, de kiterjedtek a Gyöngyöstől keletre emelkedő Sár-hegy területére is. A Mátrától elkülöníthető, fekvésénél fogva sajátos éghajlati adottságokkal rendelkező Sár-hegy faunája valószínűleg kisebb-nagyobb mértékben eltér a Mátra faunájától. Sajnos a Mátra Diptera faunájáról kevés az ismeretünk, önálló publikáció a témáról ezideig tudomásom szerint nem jelent meg.

A Sár-hegyen végzett gyűjtések anyagából eddig mindössze néhány Diptera családot dolgoztam fel (Tabanidae, Bombyliidae, Therevidae, Stratiomyidae, Syrphidae). Jelen dolgozatban a Sár-hegyen gyűjtött Tabanidae anyagot ismertetem.

Mint az MAJER (1983) a Barcsi borókás Tabanidae faunájáról készített tanulmányában megállapítja, hazánk Tabanidae faunájáról, a bögölyök igen jelentős állat- és közegészségügyi szerepe ellenére meglehetősen kicsi a megjelent dolgozatok száma. Mindössze THALHAMMER (1899), SZILÁDY, (1923), ARADI (1956), TÓTH (1964, 1966, 1967, 1968, 1972, 1975 a, b, c.), MAJER (1983) említhető. Utóbbiak közül a TÓTH 1968 és 1975a önálló cikk, a többi a Tabanidákon kívül egyéb Diptera családokra vonatkozó adatokat is tartalmaz. Ilyen szempontból egyébként számításba kell vennünk még MIHÁLYI (1953) és PILLICH (1911, 1914) munkáját is, mert ezekben is találhatunk Tabanidae lelőhelyadatokat. TÓTH S. cikkeiben ARADI (1958) részben már elavult rendszere és határozókulcsa alapján dolgozta fel az egyes területek Tabanidae faunáját, ezért az adatok egy része revízióra szorul. Ugyanakkor korszerű munkák alapján (CHVALA, LYNEBORG, MOUCHA /1972/, TROJAN /1979/) feldolgozott anyag és a ma elfogadott nomenklatura figyelembevételével készült MAJER (1983) dolgozata. Megállapítható, hogy a fenti dolgozatok, ARADI (1956) kivételével, csak egy kisebb-nagyobb tájegységgel foglalkoznak, így hazánk Tabanidae faunája még ma is csak nagyon hézagosan ismert. Ezért minden adatközlés fontos faunánk feltárása szempontjából. Többek között azért is indokolt foglalkozni a Sár-hegy Tabanidae faunájával. A területről a feldolgozott munkákban egyetlen közlés sem található, így a jelen cikk minden adata új a Sár-hegy Tabanidae faunájára nézve.

A szerző jelen cikkét TROJAN (1979) és MAJER (1983) munkájának figyelembevételével állította össze, így a cikk a korábbiakhoz viszonyítva korszerűnek nevezhető. A Sár-hegyről az eddigi gyűjtések eredményeképpen 24 Tabanidae fajt ismerünk ezért a fajok száma közel 50 %-a a hazai faunának. Figyelembe kell azonban venni, hogy egyes Tabanidae fajok szaporodási helyüktől gyakran 10-20 km távolságra is elköborolnak, ezért a Sár-hegyen gyűjtött példányok közül néhány bizonyára a hegyen kívülről területéről vándorolt ide.

A bögölyök lárvái részben talajban (elsősorban nedves, iszapos talajban) részben pedig vízben fejlődnek. A Sár-hegyen aránylag sok olyan biotóp van, mely alkalmas a lárvák kifejlődésére. A hegyet alkotó andezit kőzet ugyanis kevésbé vízáteresztő, ezért a hegyen főleg annak a fennsíkján gyakori a kisebb-nagyobb, többé-kevésbé állandóvízű pocsolya, tavacska. A legjelentősebb ezek közül a Szent Anna kápolna melletti tó. Ez az egyik oka annak, hogy a Sár-hegy Tabanidae faunája viszonylag gazdag.

A Sár-hegyen az eddigiek során az alábbi időpontokban volt alkalmam Tabanidák gyűjtésére: 1974. V. 23., VIII. 9., 1977. VI. 25., 1979. VIII. 4., 1980. VI. 22., VI. 24., 1982. VII. 6., VIII. 6., 1983. VI. 9., VII. 9., IX. 7. A gyűjtéseket zömmel lepkehálóval, részben Malaise-csapdával végeztem.

1. ábra. Részlet a Sár-hegy nyugati lejtőjéről Gyöngyös felől nézve

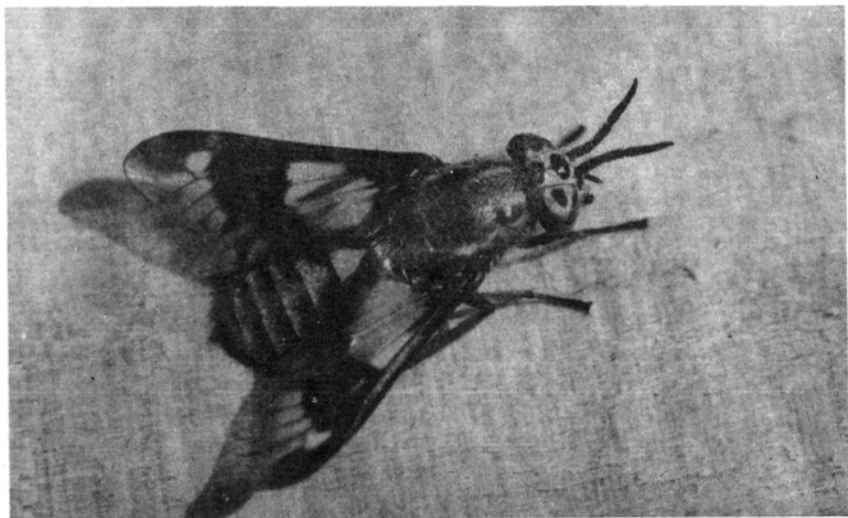

2. ábra. A szerző Malaise-csapdával való gyűjtés közben

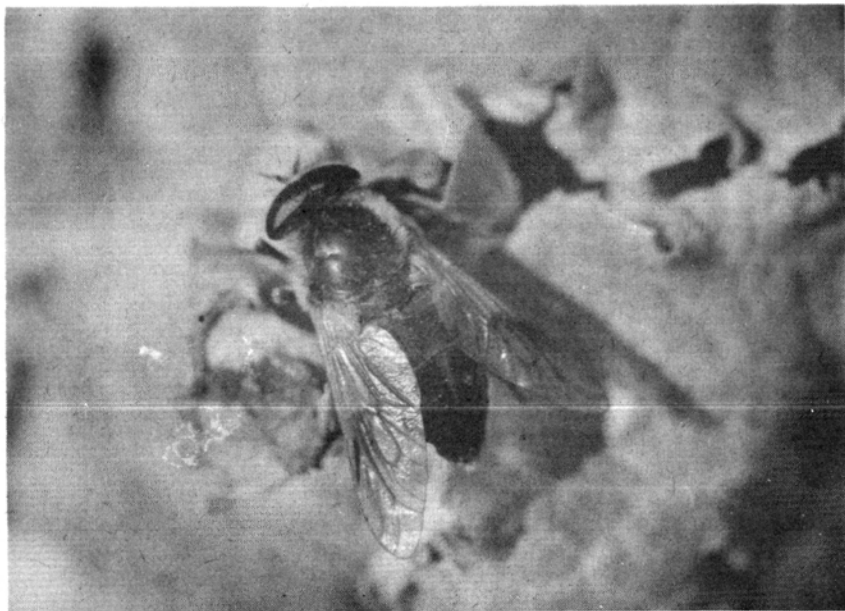
Ez utóbbi eszköz különösen eredményes Tabanidák gyűjtésére. A dolgozatban közölt adatok teljes egészében a saját gyűjtésemből származnak, ezért a lelőhelyadatok felsorolásánál a gyűjtő nevét külön nem szerepeltettem. Ugyanakkor feltüntettem a Malaise-csapdával (Mcs.) vagy egyéb módon történt gyűjtést (pl. állatról, virágról, stb.). Nagyon eredményes módszer a gépkocsival történő gyűjtés. A terepen álló nyitott ajtaju gépkocsiba olykor nagyon sok bögöly repül be és ott könnyűszerrel összegyűjthető.

A gyűjtött fajok jegyzéke

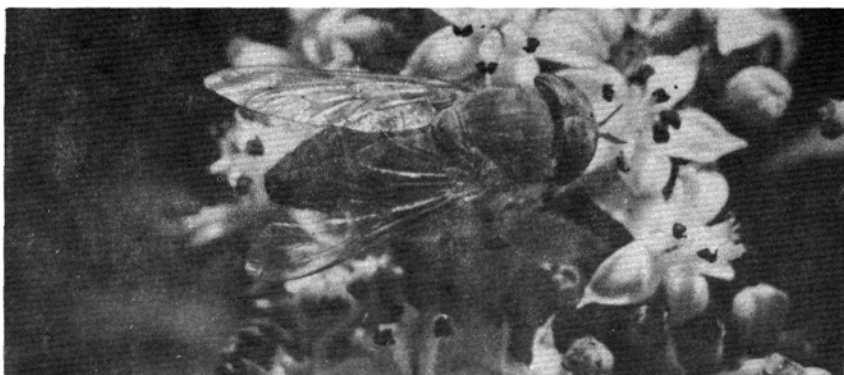
- Silvius vituli FABR.: Az 1950-es évek végéig hazánkból csak Kőszeg és Körmend vidékéről volt ismert (ARADI, 1956, 1958). Azóta előkerült a Börzsönyből, a Bükkből a Zempléni-hegységből. (TÓTH, 1975), és a Bakonyból (TÓTH, 1968). Ennek ellenére még ma is ritkának kell mondanunk. Eppen ezért jelentős a Sár-hegyről való kimutatása, ahol Malaise-csapdába került egyetlen példánya. Mindenesetre a Sár-hegy Tabanidae faunájának érdekes színező eleme. 1982. VII. 6., 1q (Mcs.).
- Chrysops caecutiens L.: Nálunk országszerte gyakori, helyenként közönséges bögöly. A Sár-hegyről sem hiányzik, ott azonban nem látszik gyakorinak. 1974. VIII. 9., 2q, 1977. VI. 25., 1q, 1980. VI. 24., 4q, (Mcs., + gépkocsiba repült), 1982. VIII. 6., 1q, 1983. VI. 9., 2q (Mcs.).
- Chrysops flavipes MEIG.: Hazánkban sokfelé gyakori, nem ritkán különböző (főleg ernyős) virágokon gyűjthetjük. A Sár-hegyen nem gyakori, itt Malaise-csapdával és egyelével gyűjtöttem. 1977. VI. 25., 2q Daucus carota virágzatáról, 1979. VIII. 4., 10, Dancus carota virágzatáról, 1980. VI. 24., 2q (Mcs.).
- Chrysops pictus MEIG.: Hazánkban általánosan elterjedtnek nevezhető, a Balaton mentén egyes években nagyon közönséges. A Sár-hegyen is gyakori, főleg Malaise-csapdával gyűjthető. 1974. VIII. 9., 1q, 1979. VIII. 4., 1q Daucus carota virágról gyűjtve, 1980. VI. 22., 1q, 1980. VI. 24., 2q, 1q (Mcs.), 1983. VII. 9., 3q.
- Hybomitra ciureai SÉGUY.: Gyakori, helyenként nagyon közönséges bögöly, mely a megfelelő időben történt gyűjtések során a Sár-hegyen is rendszerint előkerült. Mint azt MAJER (1983) megállapítja a korábbi irodalomban synonym neveken szerepel. Különösen a Malaise-csapdába és a gépkocsiba repült bele gyakran. 1974. VIII. 4., 8q (Mcs.), 1980. VI. 24., 5q (gépkocsiba repült), 1982. VIII. 6., 2q, 1983. VI. 9., 12q (Mcs.-ba és a gépkocsiba repült).
- Hybomitra lundbecki LYNEB.: Az előző fajnál lényegesen ritkább, de valószínűleg országszerte előfordul. A Sár-hegyen nem gyakori. 1979. VIII. 4., 1q, 1980. VI. 24., 2q (Mcs.).
- Theriopectes gigas HERBST.: Hazánkban szóróványosan előforduló, nagytermetű bögöly. Nem hiányzik a Mátrából és a Sár-hegyről sem, bár utóbbi helyen mindössze 2 alkalommal sikerült gyűjteni. 1974. V. 23., 1q, 1980. VI. 24., 4q (Mcs.).
- Atylotus fulvus MEIG.: Hazánkban szóróványosan előforduló, korábban faunisztikai munkákban Tabanus fulvus MEIG. néven szereplő bögöly. Gyakran gyűjthető különféle virágokon, a nőténye is. A Sár-hegyen ritka. 1980. VI. 24., 1q, 1983. VII. 9., 1q, 1q.
- Atylotus rusticus L.: Hazánkban általánosan elterjedt, főleg az Alföld egyes területein közönséges bögöly. Talál a magyar neve: virágjáró bögöly. Vizenyős mocsaras helyeken gyakran gyűjthető különféle főleg ernyős virágzatú növényeken, a hím és a nőtény egyaránt. A Sár-hegyen sem ritka. 1974. VIII. 9., 3q, 1977. VI. 25., 1q, 2q, 1979. VIII. 4., 2q, 1980. VI. 24., 2q, 1983. VI. 9., 2q, 1q.
- Tabanus antumnalis L.: Hazánkban főleg a síkvidékeken gyakori. A Sár-hegyen az eddigi vizsgálatok alapján ritkának kell tartanunk, 1983. VI. 8., 2q.
- Tabanus bifarius LOEW.: Helyenként gyakori hazai bögöly, a Sár-hegyen azonban úgy látszik ritka. 1982. VI. 22., 1q.
- Tabanus bovinus L.: Szóróványosan hazánk minden táján megtalálható, helyenként nagyobb számban is gyűjthető, elsősorban patás háziállatokról. A Sár-hegyen is gyakran találkozhatunk vele. 1974. VIII. 9., 2q, 1977. VI. 25., 4q (szarvasmarháról), 1979. VIII. 4., 2q (gépkocsiba repült), 1980. VI. 24., 5q (gépkocsiba repült), 1982. VIII. 6., 3q (Mcs.), 1983. VI. 9., 2q (Mcs.), 1q (gépkocsiba repült).
- Tabanus bromius L.: Hazánk egyik leggyakoribb Tabanidae faja, mely többnyire tömegesen gyűjthető. Nem csak az emlősök vérére szívja, hanem az embert is gyakran megtámadja, szúrása fájdalmas. A megfelelő időben a Sár-hegyen is nagyobb számban fogható. 1974. VIII. 9., 3q, 1977. VI. 25., 1q, 1979. VIII. 4., 12q (szarvasmarhán vérszívás közben gyűjtve), 1980. VI. 24., 8q (gépkocsiba repült), 1982. VII. 6., 14q (Mcs.), 1982. VIII. 6., 2q, 1983. VI. 9., 2q (Mcs.), 1q (Angelica sp.-ről gyűjtve), 1983. VII. 9., (gépkocsiba repült).
- Tabanus glaucopis MEIG.: Hazánkban szóróványosan gyakori bögöly, a Sár-hegyen mindössze egy példányát sikerült gyűjteni Malaise-csapdával. 1983. VII. 9., 1q (Mcs.).
- Tabanus maculicornis ZETT.: Hazánkban helyenként, elsősorban a hegyvidékeken gyakori faj. A Sár-hegyen az eddigi ismereteink szerint inkább ritkának nevezhetjük. 1980. VI. 24., 2q (Mcs.).

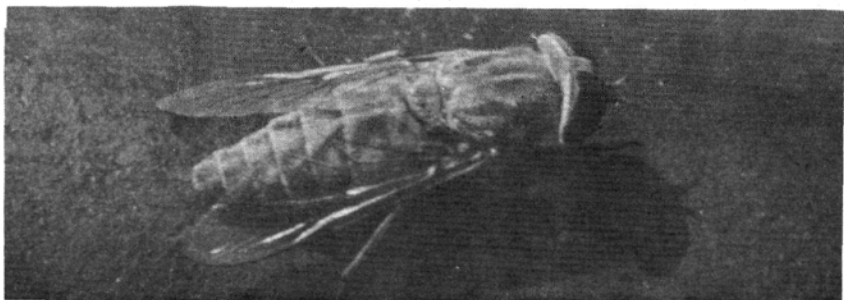
3. ábra. Chrysops caecutiens L.

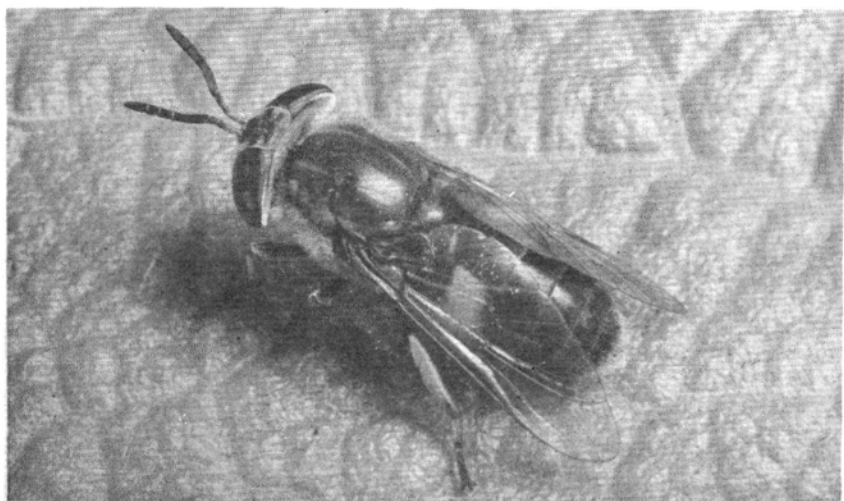
4. ábra. Therioplectes gigas HERBST.

5. ábra. Atylotus rusticus L.

6. ábra. Tabanus bromius L.

7. ábra. Heptatoma pellucens FABR.

- Tabanus miki BRAU.: Hazánkban szórványosan előforduló bögöly, mely a Sár-hegyen ritka, mind-össze egy példánya került onnan elő. 1980. VI. 24., 1q (Mcs.).
- Tabanus quatuornotatus MEIG.: Hazánkban főleg a domb- és hegyvidékeken helyenként gyakori. A Bakony hegységben különösen gyakorinak látszik (TÓTH 1968). A Sár-hegyen sem ritka. 1974. VI. 23., 1q, 1977. VI. 25., 2q, 1980. VI. 24., 2q (Mcs.), 1983. VI. 9., 1q (Mcs.).
- Tabanus sudeticus ZELL.: Hazánkban elsősorban a hegyvidékeken gyakori faj, mely azonban nem hiányzik a sík vidékekről sem. A Sár-hegyen nem gyakori. 1980. VI. 24., 1q (gépkocsiba repült), 1983. VI. 8., 2q (Mcs.).
- Tabanus spodopterus MEIG.: Főleg hegyvidékeinken helyenként gyakori bögöly, mely a Sár-hegy faunájából sem hiányzik, ott azonban ritka. 1982. VIII. 6., 2q.
- Tabanus tergestinus EGG.: Hazánkban szórványosan sokfelé gyakori, tömegesen azonban csak ritkán gyűjthetjük. A Sár-hegyen gyakori. 1974. VIII. 9., 1q, 1979. VIII. 4., 2q (szarvasmarháról), 1980. VI. 24., 1q, 1983. VI. 9., 2q (Mcs.).
- Heptatoma pellucens FABR.: ÁRADI (1958) még csak 4 hazai lelőhelyét említi. Ma már nyugodtan állíthatjuk, hogy hazánkban általánosan elterjedt, helyenként (főleg Malaise-csapdával) akár nagyobb számban is gyűjthető. A Sár-hegy faunájából sem hiányzik, ott azonban elég ritkának látszik. 1980. VI. 24., 2q (Mcs.), 1983. VII. 9., 1q.
- Haematopota crassicornis WAHLBB.: Hazánkban helyenként gyakori pöcsik faj. A Sár-hegyen egyetlen példányát sikerült gyűjteni. 1980. VI. 24., 1q.
- Haematopota italica MEIG.: Hazánkban az előző fajhoz hasonlóan szórványosan gyakori. A Sár-hegyen sem ritka. 1974. VIII. 9., 1q, 1979. VIII. 4., 2q, 1983. VII. 9., 2q (gépkocsiba repült).
- Haematopota pluvialis L.: Hazánkban igen gyakori, sokfelé közönséges pöcsik. Az embert is előszeretettel támadja meg és csípése fájdalmas. A Sár-hegyen is közönséges. 1974. VIII. 9., 5q (szarvasmarháról gyűjtve), 1979. VIII. 4., 2q (gépkocsiba repült), 1982. VII. 6., 4q, (gépkocsiba repült), 1982. VIII. 6., 2q, 1983. VI. 9., 16q (Mcs.), 7q (gépkocsiba repült) 1983. IX. 7., 2q.

Irodalom

- ARADI, M. (1956): Tabanids from the Carpathian Basin in the collections of the Hungarian Natural Museum. Folia Ent. Hung., 9: 451-458.
- ARADI, M. (1958): Tabanidae-Bögölyök, Magyarország Állatvilága, XIV. Diptera I: 1-44.
- BARTAL, A. (1906): Adatok Magyarország légy faunájához - Rovartani Lapok, 13: 119-223.
- MAJER, J. (1983): Adatok a Barcsi borókás Tabanidae (Diptera) faunájához - Dunántúli dolgozatok, Term.tud. Sor., 3: 83-88.
- MIHÁLYI, F. (1953): Diptera (in Székessy: Bátorliget élővilága) p. 318-324.
- PILLICH, F. (1911): Adatok Simonytornya Diptera faunájához - Rovartani Lapok, 18: 183-187.
- PILLICH, F. (1914): Aus der Arthropodenwelt Simontornyas, p. 130.
- THALHAMMER, J. (1899): Tabanidae - In Fauna Regni Hung., 3., Ordo Diptera, p. 23-24.
- TÓTH, S. (1964): Adatok a Tardi-patak völgye dipteráinak ismeretéhez, I. Bombyliidae és Tabanidae - Rovartani Közlem., 17: 67-73.
- TÓTH, S. (1966): Neue Angaben zur Dipterafauna des Theiss-Tales - Tiscia., 2: 107-112.
- TÓTH, S. (1968): Adatok a Bakony hegység bögöly-faunájának ismeretéhez (Diptera, Tabanidae) - A Veszprém Megyei Muz. Közlem., 7: 385-393.
- TÓTH, S. (1975): Adatok az Északi-középhegység Diptera faunájához, I. Tabanidae. - Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 3: 69-79.
- TÓTH, S. (1975): Tabanidae fauna in the area of the Tisza II river barrage - Tiscia, 10: 67-76.
- TROJAN, P. (1979): Tabanidae - Slepaki (Insecta: Diptera) - Fauna Polski., 8: 1-309.

Dr. TÓTH Sándor
Bakonyi Természettudományi Múzeum
H-8420 Zirc
Rákóczi tér 1.